

International Research Fellows Association's

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal

Vol.-8, Issue-4

Recent Trends in Research

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)**Dr. Gajanan Wankhede,** Kinwat (Hindi)**Mrs. Bharati Sonawane,** Bhusawal (Marathi)**Dr. Rajay Pawar,** Goa (Konkani)



International Research Fellows Association's

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal

Vol.-8, Issue-4

Recent Trends in Research

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,

Assist. Prof. (Marathi)

MGV's Arts & Commerce College,

Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)

Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)

Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)

Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)



Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible, answerable and accountable for their content, citation of sources and the accuracy of their references and bibliographies/references. Editor in chief or the Editorial Board cannot be held responsible for any lacks or possible violations of third parties' rights. Any legal issue related to it will be considered in Yeola, Nashik (MS) jurisdiction only.

- Chief & Executive Editor

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS

For Details Visit To : www.researchjourney.net

*Cover Photo : <https://indianexpress.com/article/india/narendra-modi-twitter-picture-india-100-crore-doses-covid-vaccination-7584303/>

© All rights reserved with the authors & publisher

Price : Rs. 1000/-

26	दशम् दशक के हिंदी उपन्यासों में अस्पृश्यता	डॉ. सन्मुख मुच्छटे	130
27	लोककृष्ण उपन्यास की कथावस्तु का अनुशीलन और समस्याएँ	डॉ. देविदास वामणे	135
28	मनोज सोनकर के काव्य में चित्रित सामाजिक सरोकार	डॉ. ज्ञानेश्वर महाजन	140
29	वेदकुमार वेदालंकार : हिंदी अनुवाद में योगदान	प्रा. शुभांगी खुडे	143
30	मृदुला सिन्हा की कहानियों में आधुनिकतावाद	डॉ. दीपाली गुप्ते	146
31	हमारा संविधान हमारा सम्मान	डॉ. मीना ठाकूर	152
32	'नीला आकाश' की नायिका पर अम्बेडकरवादी विचारों का प्रभाव	सायली डोलस, डॉ. मधुकर राठोड	155
33	जल, कृषि, स्वास्थ्य, सामाजिक जीवन, औद्योगिक क्षेत्र के विकास में पर्यावरण का प्रभाव	डॉ. मीना ठाकूर	158
मराठी विभाग			
34	उखाणा : लोकसाहित्य प्रकारातील लोकसंस्कृतीचे दर्शन	डॉ. किरण पिंगळे	162
35	लोकसाहित्याची सामाजिकता	डॉ. मीनाक्षी पाटील	167
36	मराठी-कोकणी भाषा : सांस्कृतिक परिचय	प्रा. प्राची जोशी	171
37	ग्रामदैवतांचे पौराणिक महत्त्व	प्रा. सुनील जाधव	180
38	डांगी लोकसाहित्यावर मराठी भाषेचा प्रभाव	गिरीष गायकवाड	184
39	संत चोखामेळा आणि संत रविदास यांच्या रचनेतील अस्पृश्यतेच्या जाणीवा	डॉ. भा. ना. गाडेकर	187
40	संत एकनाथांच्या भारूडांतील लोकदेवताविषयक लोकतत्त्वे	स्वाती लवंगे, डॉ. दिलीप पवार	194
41	भटक्यांच्या वेदनेची गाथा : बळी	डॉ. मधुकर बैकरे	207
42	आदिवासी कथा व आत्मकथनाची वाटचाल	डॉ. मोतीराम देशमुख	213
43	पहिले स्त्रीवादी आत्मकथन : 'मला उद्ध्वस्त व्हायचंय'	डॉ. एस. पी. पैकेकरी	218
44	नजूबाई गावीत यांचे 'नवसा भिलणीचा एल्गार' - एक शोध	डॉ. विजया पाटील	221
45	अण्णाभाऊ साठे यांचे ऐतिहासिक पोवाडे	डॉ. सुरेश पाथरकर	227
46	अण्णा भाऊ साठे यांचे तमाशातील योगदान	डॉ. राजेश्वर दुडूकनाळे	231
47	कवितेचा अनुवाद	डॉ. बाळासाहेब खोमणे	237
48	'मृत्युंजय' मधील कर्णचित्रण	सी. सुषमा जाधव	241
49	१९७५ ते १९९० या कालखंडातील ग्रामीण कादंबरीचे बदलते स्वरूप	डॉ. विभीषण देशमुख	248
50	दलित कविता : असमानता आणि अत्याचाराविरुद्धचा विद्रोह हुंकार	डॉ. राष्ट्रपाल मेश्राम	256
51	लतिका चौधरी यांचे ललित गद्य 'गवाक्ष' : एक आकलन	डॉ. धनराज धनगर	261
52	महात्मा फुले : वाङ्मय आणि कार्य	डॉ. वाल्मिक आढावे	272
53	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक तत्वज्ञान	डॉ. जयश्री सरोदे	277

डांगी लोकसाहित्यावर मराठी भाषेचा प्रभाव

गिरीष यशवंत गायकवाड

(संशोधक विद्यार्थी)

मराठी विभाग, फॅकल्टी ऑफ आर्ट्स

महाराजा सयाजीराव युनिव्हर्सिटी ऑफ बरोडा

वडोदरा, गुजरात-३९०००२

इमेल: ggaikwad952@gmail.com

भ्रमणध्वनी: ८३०८३११८५८

'डांग' या शब्दातून एका जंगलयुक्त प्रदेशाचा निर्देश होतांना दिसतो. डांग हा भूप्रदेश सध्याच्या गुजरात राज्याचा दक्षिणेकडील, आदिवासी बहुल, जंगल संपत्तीने आणि डोंगर टेकड्यांनी परिपूर्ण भरलेला एक अविभाज्य भाग आहे. तो गुजरात राज्याचा एक जिल्हा आहे. ह्या जिल्ह्याचे जे नाव आहे ते प्रदेशवाचक आहे. याला मी येथील आदिवासींचा एक सन्मानच आहे असे मानतो. या प्रदेशात प्रामुख्याने भिल्ल, कोकणा किंवा कोकणी, गामित, वारली, मावची, चोधरा इत्यादी जमाती आढळून येतात. ह्या जमाती अंतर्बहुतात सांस्कृतिकदृष्ट्या एकमेकांपासून वेगळ्या वाटत असल्या तरी बहिर्वहुतात मात्र त्या एकत्र नांदतांना दिसतात.

त्यांची बोली 'डांगी' या प्रादेशिक नावानेच ओळखली जाते. असे असले तरी काही सु. बा. कुलकर्णी किंवा डाह्याभाई वाढूसारखे अभ्यासक भिल्ली बोली, कोकणी बोली (कोकणा भाषा) असे जाती जमाती परत्वे डांगी बोलीचे पोटभाग करतात. तेथील शैक्षणिक भाषा ही गुजराती आहे. त्यामुळे गुजराती भाषेत डांगबद्दल लिहिले जाणे, वाचले जाणे साहजिकच आहे. गुजराती भाषेचा डांगी बोलीवर प्रभाव पडणे समजू शकतो. परंतु असे असले तरी डांगीवरील मराठी भाषेचा प्रभावही स्पष्टपणे जाणवतो. किंबहुना हा मराठीचा प्रभाव गुजरातीपेक्षा काकणभर जास्तच आहे असे जाणवते. याला अधिक बळकटी मिळते ती गुजराती भाषेतील डांगी लोकसाहित्याचे अभ्यासक आणि संशोधक डॉ. पुंडलिक सी. पवार, डॉ. प्रभुभाई आर. चौधरी, डाह्याभाई वाढू आणि डॉ. जयानंद जोशी यांच्या साहित्यातून. त्यांच्या साहित्यातील लोककथा, लोकगीते, म्हणी, उखाणे इत्यादींच्या अभ्यासातून हे स्पष्ट करून देता येईल.

डांगी बोलीवर किंवा डांगी लोकसाहित्यावर मराठी भाषेचा प्रभाव का? कोणत्या रीतीने? आणि केव्हा पडला? अशा अनेक प्रश्नांच्या उत्तरांचा शोध घेता आपल्याला इतिहासातील काही महत्वाच्या घटनांचा अभ्यास करणे भाग पडते. डांगच्या इतिहासाचा विचार करता आपल्याला पहिला पुरावा मिळतो तो थेट रामायण कालीन. त्या काळात रावणाने सध्याच्या नाशिकमधील पंचवटीतून सीतेचे हरण केल्यानंतर तिच्या शोधार्थ राम आणि लक्ष्मण हे शबरीच्या झोपडीत पोहोचले होते हे आपणा सगळ्यांना माहितच आहे. ही शबरीची झोपडी आजच्या डांगमधील शबरीधाम येथे होती. आज या ठिकाणी शबरी मातेचे भव्य मंदिर बांधण्यात आले आहे. मला एवढेच सांगायचे आहे की, त्याकाळातही नाशिक आणि डांग पर्यायाने आजचे महाराष्ट्र आणि गुजरात यांचा संबंध होता. (आता त्याकाळातील राम-लक्ष्मण आणि शबरीची नेमकी भाषा किंवा बोली कोणती होती हा वादाचा विषय होऊ शकतो.) तसेच आपण महाभारतकालीन पांडवांच्या बाबतीतही सांगू शकतो. तेही त्यांच्या अज्ञातवासाच्या दरम्यान ह्या भागात येऊन काही काळ राहिल्याच्या खुणा सापडतात. त्यानंतरची ठळक घटना म्हणजे शिवकाळात छत्रपती शिवाजी महाराजांनी ६ ते १० जानेवारी १६६४ आणि ४ ऑक्टोबर १६७० अशा दोन वेळी सुरतेची केलेली लुट. ही लुट करताना ते डांगमधूनच गेले आणि आलेही. त्यानंतर पेशव्यांच्या राजवटीतही हा संबंध वेळोवेळी जुळून येत होता. दरम्यान गायकवाड घराण्याची राजवटही डांगशी संबंध राखून होतीच. कारण सयाजीराव हे मुळचे मालेगाव - मनमाड

रस्त्यावरील कवळाण्याचे, त्यामुळे गायकवाडांचे ह्या भागात येणे जाणे चालूच होते. या सगळ्यांचा विचार करता डांगी बोलीवर मराठी भाषेचा प्रभाव पडणे साहजिकच होते. डांगी बोलीवर मराठी भाषेचा प्रभाव म्हणजेच डांगी लोकजीवनावर मराठी लोकजीवनाचा प्रभाव हे वेगळे सांगायला नकोच. मग यामध्ये मराठी लोकजीवनातील प्रथा, परंपरा, त्यांचे आचार-विचार, खाण-पाण, वेशभूषा, विधी, सण-उत्सव, लोककथा, लोकगीते, म्हणी, उखाणे इत्यादींचाही आपल्याला विचार करावा लागतो.

असे असूनही विसाव्या शतकाच्या सुरुवातीस ग्रिअर्सनने 'लिंग्विस्टिक सर्व्हे ऑफ इंडिया'च्या माध्यमातून डांगी बोलीचा अभ्यास केला. त्यामध्ये त्याने डांगी बोली ही खानदेशी बोलीला जवळ जाणारी असून खानदेशी ही गुजराती भाषेची एक बोली आहे असे म्हटले. या ग्रिअर्सनच्या सर्वेनंतर मराठी माणूस खडबडून जागा झाला. आणि डांगी ही मराठीची बोली आहे असे म्हणू लागला. आजही सर्वसामान्य मराठी माणूस डांगी बोलीला आपली मानतो. परंतु रा. श्री. जोग किंवा प्र. के. अत्रे यांसारखे काही अभ्यासक सोडले तर डांगी बोलीला आपल्या अभ्यासात महत्त्वाचे स्थान कोणी मराठी माणसाने दिल्याचे दिसत नाही. याचा परिणाम म्हणून त्याकाळी म्हणजेच स्वातंत्र्यानंतर महाराष्ट्र आणि गुजरात वेगळे होण्याआधी 'डांग सेवा मंडळा'च्या "डांगच्या जंगल प्रदेशात मराठी शाळांचा विस्तार सुमारे १४० शाळांपर्यंत झाला होता. त्यावेळी सरकारचे 'आहवा' या जिल्ह्याच्या प्रमुख गावी एकच सरकारी वसतिगृह होते असे आठवते. त्यातून मराठी माध्यमातून शिक्षण घेणारे विद्यार्थी असत. डांगमध्ये मंडळाच्या शाळांपुर्वी ख्रिश्चन मिशनरी लोकांनीही आपल्या शाळा मराठीतूनच चालविल्या होत्या."^१ असे असूनही आज डांग गुजरातमध्ये स्थित आहे. शिवाय डांगच्या मराठी माणसांचे दुर्दैव असे की, आज तेथे मराठी माध्यमातून चालणारी एकही शाळा पाहायला मिळत नाही.

मुळात डांगची संस्कृती ही मराठी वळणाची आहे. तेथे आजही जे सण-उत्सव, लोककथा, लोकगीते, नृत्यगीते ही मराठी वळणावर साजरी केली जातात, सांगितली जातात, गायली जातात आणि नाचलीही जातात. येथील आदिवासी महाराष्ट्रातील सप्तशृंगीला आपली कुलदेवता मानतात. ते आपल्या कथा गीतांत ह्या देवीला महत्त्वाचे स्थान देतात. उदा. डाह्याभाई वाडू यांच्या 'कुंकणा कथाओ' या पुस्तकातील 'राजा मानसिंह हन् साळवा राणी' या कथेच्या सुरुवातीलाच...

"पहेला नमीन, पहेला नमीन, सरस्वती देवीला केलां व.....

दुसरां नमीन, दुसरां नमीन, महादेव गुरूला केलां व.....

तिसरां नमीन सहदेवला, इन्दुदेवला, सेन्दूदेवला केलां व.....

चोथा नमीन सप्तशृंगी, गाव देवी....."

याच पुस्तकातील 'कणसरी' कथेच्या सुरुवातीला,

"पहेलां नमन सरस्वती देवीला, केलां व.....

दुसरां नमन महादेव हन् पार्वतीला केलां व.....

तिसरां नमन अंबाभवानी हन् शप्तशृंगीलां केलां व....."

आता येथे सप्तशृंगीला सुरुवातीच्या नमनामध्येच स्थान देण्यात आले आहे. शिवाय ही दोन्ही नमने मराठी वळणाची आहेत हे स्पष्टच आहे.

दुसरे एक उदाहरण डॉ. प्रभू आर. चौधरी यांच्या 'डांगी लग्नगीतो' या गुजराती माध्यमाच्या पुस्तकातील घेता येईल. त्यात,

"भाऊ र भाऊ माला घाटाचे टोंडी माला नोका र देवुं

नोको र देवुं माला घाटाचे टोंडी

भाऊ र भाऊ माला मनभर गहुं माला नीसायजत नाही

नाही नीसायजत र माला मनभर गहुं"^४

यामध्ये भाऊ, माला, नोका/नोको, देवुं, हे सगळे शब्द मराठी वळणाचे आहेत. किंबहुना ते मराठीच आहेत. यामध्ये अजून एक शब्द जो आहे तो म्हणजे 'घाटाचे'. येथील आदिवासींच्या दृष्टीने घाट म्हणजे नाशिक जिल्ह्याचा उत्तर भाग. जेथे गहुं, बाजरी, ज्वारी इत्यादींचे पिक घेतले जाते. ह्या गीतातील पुढच्या कडव्यांमध्ये गहुंप्रमाणे बाजरी आणि ज्वारीचेही वर्णन येते. आणि विशेष म्हणजे ही पिके डांगमध्ये घेतली जात नाहीत.

पुढे दोन - तीन म्हणींचे उदाहरण देऊन थांबू. ही उदाहरणे डॉ. पुंडलिक सी. पवार यांच्या 'डांगी कहेवतो' या पुस्तकातील आहेत.

१. अ. डांगी- "बारीक तोंडी मोठल्या गोठी"^५
ब. गुजराती- नाना मोढे मोटी वातो
क. मराठी- लहान तोंडी मोठा घास
२. अ. डांगी- "कठ बी धाव, पन पोळसला तीन ज पाना"^६
ब. गुजराती- गमे त्यां जाओ, पण खाखराने त्रण ज पान
क. मराठी- कुठेही जा, पळसाला तीनच पाने
३. अ. डांगी- "कुतरानी सेम्टी वाकडी ती वाकडी"^७
ब. गुजराती- कुतरानी पुंछडी बांकी ते बांकी
क. मराठी- कुत्र्याची शेपूट वाकडी ती वाकडी

याठिकाणी डांगी, गुजराती आणि मराठी अशा तीनही भाषेत उदाहरणे दिली आहेत. कारण ही उदाहरणे गुजराती पुस्तकातील गुजराती अभ्यासकांची आहेत. यावरून डांगीचा गुजराती आणि मराठीशी कसा संबंध आहे हेही थोडक्यात कळावे अशी यामागील माझी भूमिका आहे. अशी एकना अनेक उदाहरणे दाखवून देता येतील की ज्यातून मराठीचा डांगी लोकसाहित्यावर किती आणि कसा प्रभाव आहे.

खरे पाहता हा विषय खूप मोठा आहे. त्याला चार पाच पानांत बांधणे शक्य नाही. त्याला भाषाशास्त्राची, इतिहासाची, भूगोलाची, समाजशास्त्राची आणि लोकसाहित्याची, लोकसंस्कृतीची भरभक्कम बाजू असायला हवी.

संदर्भ ग्रंथ:

1. दीक्षित सदाशिव, कर्मयोगी नानासाहेब दीक्षित यांचे चरित्र-डांगचा सिंह, प्रकाशन दि. २८ मे १९८८, पृ. ११०
2. डाह्याभाई वाडू, कुंकणा कथाओ, साहित्य अकादेमी- नवी दिल्ली, प्रथम संस्करण: २०००, पृ. ३७
3. तत्रैव, पृ. ८७
4. डॉ. प्रभू आर. चौधरी, डांगी लग्नगीतो: एक अभ्यास, आर्श्व पब्लिकेशन-अमदावाद, प्रथम आवृत्ती: २०१२, पृ. ६८
5. डॉ. पुंडलिक सी. पवार, डांगी कहेवतो, आशिष पब्लिकेशन्स-आणंद, प्रथम आवृत्ती: २००६, पृ. ६०
6. तत्रैव, पृ. ६१
7. तत्रैव, पृ. ६४